

*Eva Kaulina, Mag.iur.
Rīga Stradins University
Latvia*

Legal guarantees of access to education for persons with intellectual disabilities

Abstract. The access to education for an individual consists of providing opportunities for obtaining quality education and improving the quality of her life. Among the wide range of the holders of a right to education are individuals with special legal status - persons with intellectual disabilities. The peculiarities of legal regulation of their status in the field of education makes it necessary to consolidate the guarantees of the right to education in order to prevent the fact that they are excluded from the education system and public life in general. The legal guarantees of access to education for this category of persons are not fully regulated, and also the rights that have been already developed have to be improved. The aim of the article is to evaluate the most important legal guarantees of the access to education for people with intellectual disabilities, which includes making use of the lessons learned in several national and international studies that are analysed in the article. The author concludes that provisions of legal guarantees of access to education for persons with intellectual disabilities are rather an exception than standard practice.

Keywords: access to education, education, legal guarantees, intellectual disabilities.

*Ева Каулиня, mg.iur.
Рижский университет имени Страдыня
Латвия*

Правовые гарантии доступности образования для лиц с отклонениями в психическом развитии

Аннотация. Доступ к образованию для физических лиц означает предоставление им возможностей для получения качественного образования и повышения качества их жизни. Среди широкого круга субъектов права на образование есть лица со специальным правовым статусом - лица с отклонениями в психическом развитии. Особенности правового регулирования их статуса в области образования обуславливают необходимость обсуждения консолидации гарантий права на образование, с тем чтобы не допустить того, чтобы они были фактически исключены из системы образования и общественной жизни в целом. Правовые гарантии доступа к образованию для категории заинтересованных лиц не полностью регулируются, а также необходимо улучшить те правовые нормы, которые были разработаны. Цель статьи - оценить основные правовые гарантии доступа к образованию для людей с отклонениями в психическом развитии, в том числе на основе уроков, извлеченных в нескольких национальных и международных исследованиях, которые анализируются в статье. Автор приходит к выводу, что предоставление юридических гарантий доступа к образованию для лиц с отклонениями в психическом развитии является скорее исключением, чем обычным явлением.

Ключевые слова: доступ к образованию, образование, юридические гарантии, отклонения в психическом развитии.

*Eva Kauliņa, mg.iur.
Rīgas Stradiņa universitāte
Latvija*

Izglītības pieejamības tiesiskās garantijas personām ar garīgās attīstības traucējumiem

Anotācija. Izglītības pieejamība indivīdiem nozīmē nodrošinātas iespējas iegūt kvalitatīvu izglītību un uzlabot savas dzīves kvalitāti. Starp plašu tiesības uz izglītību subjektu loku ir indivīdi ar īpašu tiesisko statusu – personas ar garīgās attīstības traucējumiem. Viņu statusa tiesiskā regulējuma īpatnības izglītības jomā liek apspriest nepieciešamību konsolidēt tiesības uz izglītību realizēšanas garantijas, lai novērstu

situāciju, ka viņi faktiski tiek izslēgti no izglītības sistēmas un sabiedriskās dzīves kopumā. Izglītības pieejamības tiesiskās garantijas attiecīgo personu kategorijai nav pilnībā noregulētas, un arī tās tiesības normas, kas ir izstrādātas, ir jāpilnveido. Raksta mērķis – izglītības pieejamības cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem būtiskāko tiesisko garantiju izvērtēšana, tajā skaitā balstoties uz atziņām, kas tiek izdarītas vairākos nacionālā un starptautiskā līmeņa pētījumos, kuri tiek analizēti rakstā. Autore secina, ka izglītības pieejamības tiesisko garantiju nodrošināšana personām ar garīgās attīstības traucējumiem ir vairāk izņēmums, nevis ierastā parādība.

Atslēgvārdi: izglītības pieejamība, izglītība, tiesiskās garantijas, garīgā attīstības traucējumi

Problēmas nostādne

Tiesība uz izglītību parasti tiek atzīta par konstitucionālo tiesisko parādību, kas ir attiecināma uz valsts un indivīda attiecību sfēru. Šī tiesība ir cilvēktiesību un sabiedrības kopumā neatņemama sastāvdaļa, tā progresē līdz ar indivīdu un tautas evolūciju, kā arī nodrošina cilvēces pilnveidošanos. Tiesība uz izglītību ietver iespēju piekļūt civilizācijas attīstības rezultātiem, ļauj cilvēkam iepazīt sabiedrības sasniegto kultūras līmeni, audzina cieņu pret vispārcilvēciskajām vērtībām, veido nacionālo kultūru un veicina sociālo progresu. Savukārt izglītības pieejamība indivīdiem nozīmē nodrošinātas iespējas izglītoties un garīgi pilnveidoties. Augstāks izglītības līmenis vienmēr nozīmē zemāku bezdarba un nabadzības risku. Zināšanas un prasmes nosaka ne tikai cilvēku iespējas iekļauties darba tirgū, bet arī veidot veiksmīgāku karjeru mainīgu tehnoloģiju un ekonomikas apstākļos. Savukārt tehnoloģiju izmantošana ir cieši saistīta ar darbinieku izglītības līmeni. Secināms, ka izglītība un tās pieejamība ir cieši saistīta ar indivīda turpmākām darba gaitām, karjeras iespējām un cilvēka vispārējo dzīves labklājību.

Tēmas aktualitāte un zinātniskā novitāte

Visā pasaulē izglītības pieejamība plašam sabiedrības lokam tiek uzskatīta par vienu no svarīgākajiem valsts sociāli – ekonomiskās attīstības uzdevumiem. Šī mērķa sasniegšana ir iespējama tikai ar rūpīgi izstrādātu tiesisko regulējumu, kas nodrošina izglītības pieejamības tiesiskās garantijas ikvienam indivīdam. Tēmas aktualitāte ir saistīta ar to, ka jautājums par izglītības pieejamību personām ar garīgās attīstības traucējumiem nav pietiekami izpētīts. Izglītības pieejamība ir pētīta dažādos starptautiskajos pētījumos un tādas starptautiskās organizācijas kā Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (*OECD*), Apvienoto Nāciju Organizācijas Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija (*United Nations Educational, Scientific and Cultural organization*), Eiropas Profesionālās izglītības attīstības centrs (*The European Centre for the Development of Vocational Training – CEDEFOP*) un daudzas citas nodrošina regulārās atskaites un izstrādā pētījumus izglītības un izglītības pieejamības jautājumos. Taču netiek atsevišķi pētīts un netiek izdarīts akcents uz izglītības pieejamību personām ar garīgās attīstības traucējumiem un tiesiskajām garantijām izglītības pieejamības nodrošināšanā. Raksta zinātniskā novitāte pamatojas uz daudziem nacionālā un starptautiskā līmeņa pētījumu analīzi, kurās tiek izdarītas atziņas par izglītības pieejamību plašam subjektu lokam, bet raksta autore liek akcentu uz izglītības pieejamību personām ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pētījuma mērķis

Pētījuma mērķis – izglītības pieejamības cilvēkiem ar garīgās attīstības traucējumiem būtiskāko tiesisko garantiju apzināšana un diskusijas uzsākšana par nepieciešamajiem uzlabojumiem izglītības pieejamības jomā šai cilvēku kategorijai.

Pētījuma galvenie rezultāti

Pētījuma sākumā tiek pievērsta uzmanība tiesisko garantiju izpratnei. Tiesiskās garantijas – vai tās ir garantijas, kas ir ietvertas tiesību aktos un izriet no tiesību aktiem? Galvenokārt atbilde uz šo jautājumu ir apstiprinoša, jo tiesiskās garantijas pamatojas tiesiskajā regulējumā. Tādējādi jebkurai tiesiskai garantijai ir jāpamatojas uz tiesību aktu,

bet tā realizācija aptver ne tikai tiesību akta tiešu piemērošanu, bet arī citus tiesiskās garantijas izpildes veidus. Starp tiem dažādas stratēģijas, politikas un programmas, kuru izstrāde ir saistīta ar tiesību normā ietverto tiesisko garantiju un kuru izpilde sekmē tiesiskās garantijas realizēšanu.

Tiesība uz izglītību ir viena no cilvēka pamattiesībām, kuras nodrošināšana izriet no tādiem starptautiskajiem tiesību aktiem, kā Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (26.pants) [1; 26], ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (13 un 14.pants) [2; 13], Eiropas Padomes Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola (2.pants) [3; 2], ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (24.pants) [4; 24] un citiem starptautiski piemērojamiem tiesību aktiem. Tiesības uz izglītību saturu raksturo kā jebkura indivīda personības attīstība, talantu un intelektuālo un fizisko spēju attīstība to vispilnīgākajā apjomā.

Tiesiskā garantiju analīze jāskā ar tiesību aktu ar visaugstāko juridisko spēku, proti, Latvijas Republikas Satversmi. Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā [5; 112] ir ietverta ikviena indivīda tiesība uz izglītību. Latvijas tiesībsargs [6] skaidro šo tiesību kā tiesību, kas ietver valsts pozitīvo pienākumu izveidot izglītības sistēmu, kā arī negatīvo pienākumu – neiejaukties šo tiesību realizācijā. Savukārt izglītības sistēmas izveides pienākums tiek saistīts ar vairākiem citiem uzdevumiem nodrošināt izglītības pieejamību, piekļuvi izglītībai, izglītības pieņemamību un izglītības piemērotību. Izglītības pieejamība tiek saistīta ar izglītības iestāžu un programmu pietiekamo daudzumu un to funkcionēšanas spējas nodrošināšanu, kas ietver nodrošinājumu ar telpām, mācību materiāliem, izglītības personālu u.tml.

Nākamais tiesību akts pēc tiesību aktu juridiskā spēka hierarhijas Latvijā ir Izglītības likums, kura 2.panta pirmajā daļā ir ietverts likuma mērķis – nodrošināt katram Latvijas iedzīvotājam iespēju attīstīt savu garīgo un fizisko potenciālu, lai veidotos par patstāvīgu un attīstītu personību, demokrātiskas Latvijas valsts un sabiedrības locekli [7; 2]. Tātad, lai indivīds spētu attīstīt savu personību un kļūtu par sabiedrības locekli, Izglītības likums noteic tiesiskās garantijas izglītības saņemšanai. Izglītības likuma 7.pants ietver galvenās izglītības mērķgrupas, kurās bez bērniem, jauniešiem un pieaugušiem, ir iekļautas arī personas ar speciālām vajadzībām [7; 7]. Turklāt Izglītības likuma 3.¹panta pirmā daļa ietver atšķirīgas attieksmes aizliegumu veselības stāvokļa dēļ [7; 3.¹]. No Izglītības likuma 42.panta izriet, ka personas ar speciālām vajadzībām var iegūt speciālo izglītību izglītības iestādē, ja tai šajā iestādē ir nodrošinātas iespējas iegūt veselības stāvoklim un attīstības traucējuma raksturam atbilstošu izglītību. Speciālās izglītības programmas īsteno, ņemot vērā izglītojamā veselības stāvokli [7; 42]. Secināms, ka Izglītības likuma tiesību normas satur tiesiskās garantijas uz izglītību personām ar speciālām vajadzībām, tajā skaitā personām ar garīgās attīstības traucējumiem, jo atšķirīga attieksme veselības stāvokļa dēļ ir aizliegta. Ir paredzēts, ka personas ar speciālām vajadzībām var izglīties iestādēs, kas nodrošina šādas iespējas un izstrādā atbilstošas speciālās programmas. Tiesiskais regulējums neuzliek par pienākumu, bet norāda uz izglītības iestādes izvēli nodrošināt iespējas izglīties personām ar garīgās attīstības traucējumiem vai nē, un izstrādāt speciālās programmas vai nē. Autores prāt, tiesību normas redakcija rada sarežģījumus, jo izglītības iegūšana personām ar speciālām vajadzībām ir atkarīga no izglītības iestādes izdarītās izvēles. Ja izglītības iestāde izvēlējas nodrošināt šādas iespējas, tad persona ar garīgās attīstības traucējumiem var iegūt izglītību šajā mācību iestādē. Be, ja izglītības iestāde izvēlējas nenodrošināt šādas iespējas, tad personai ar speciālām vajadzībām nebūs iespējams saņemt atbilstošu izglītību šajā mācību iestādē. Šāda izvēles izdarīšana var tikt vērtēta kā diskriminējoša attiecībā uz personām ar speciālām vajadzībām un norāda uz tiesību normas pilnveidošanas nepieciešamību.

Vispārējās izglītības likuma 53.pants ar nosaukumu „Izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšana vispārējās izglītības iestādēs” pirmā daļa paredz, ka „Vispārējās

pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās ir atbilstošs nodrošinājums, var integrēt izglītojamos ar speciālām vajadzībām. Prasības, kādas izvirzāmas vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādēm, lai nodrošinātu izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšanu minētajās izglītības iestādēs, nosaka Ministru kabinets.” [8; 53]. No šīs tiesiskās garantijas izriet, ka vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestādes var pielāgot mācību iestādes vidi un iekļaut mācību procesā izglītojamos ar speciālajām vajadzībām. Izglītības iestāde katram integrētam izglītojamajam ar speciālām vajadzībām izstrādā individuālu izglītības programmas apguves plānu. Tātad šis normatīvais akts satur norādes uz to, kā jāīstojas izglītības iestādei, lai indivīdi ar speciālajām vajadzībām arī varētu tikt iesaistīti izglītības iegūšanā attiecīgajās mācību iestādēs. Turklāt Ministru kabinets 2012.gadā izstrādāja noteikumu Nr.70 „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo speciālajām vajadzībām”, kas stājās spēkā 2012.gada 19.oktobrī. No noteikumu satura izriet, ka ir divi veidi kā integrēt izglītojamos mācību procesā, t.i., izglītojamais ar speciālajām vajadzībām mācās vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības klasē vai tiek atvērta atsevišķa klase tikai izglītojamiem ar speciālām vajadzībām (speciālās izglītības klase) [9]. Attiecībā uz izglītojamiem ar garīgās veselības traucējumiem ir nepieciešams šāds nodrošinājums:

- relaksācijas telpa, ja nepieciešams, nodrošinot dežurskolotāja, izglītības vai klīniskā psihologa vai sociālā pedagoga klātbūtni;
- rehabilitācijas nodarbības. Ja nepieciešams, papildu individuālās vai grupu mācību nodarbības un (vai) psihologa konsultācijas;
- saudzējoša režīma nodrošināšana mācību un audzināšanas procesā;
- izglītojamiem ar uzvedības traucējumiem nepieciešams izstrādāt individuālo uzvedības korekcijas plānu [9].

Vēlamā nodrošinājuma sarakstā ir ietverts arī izglītības vai klīniskais psihologs; bērnu psihiatrs; pedagoga palīgs un sociālais pedagogs; ārstnieciskās vingrošanas nodarbības; skolotāja palīgs. No materiālā nodrošinājuma ir nepieciešama materiālā bāze praktisku darba iemaņu veidošanai atbilstoši speciālās izglītības programmai.

Analizējot norādīto nodrošinājumu, secināms, ka pārsvarā nodrošinājums ir saistīts ar kvalificētā personāla pieejamību, kas varētu palīdzēt izglītojamajam integrēties izglītības vidē, apgūt izstrādāto programmu bez stresa un pārpūles, attiecīgi ja tāds rodas, izmantot relaksācijas telpu vai iziet rehabilitācijas nodarbību kursu. Turklāt mācību materiālam ir jābūt pieejamam un saprotamam izglītojamam ar garīgās attīstības traucējumiem, lai pakāpeniski attīstītu praktiskās iemaņas un rezultātā sasniegtu izglītības iegūšanas mērķi, proti, kļūt par attīstītu personību un pilnvērtīgu sabiedrības locekli.

Lai sasniegtu iepriekš minēto rezultātu un nodrošinātu izglītības pieejamību personām ar garīgās attīstības traucējumiem, ir nepieciešams ne tikai kvalitatīvs un darbojošais tiesiskais regulējums, no kura izriet izglītības pieejamības tiesiskās garantijas, bet arī atbilstošas politikas izstrāde un realizācija valsts līmenī. Latvijas ilgtspējīgās attīstības stratēģijā līdz 2030.gadam jeb „Latvija2030” secināts, ka Latvijas izglītības politika joprojām ir nepietiekami iekļaujoša attiecībā pret cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem [10]. Pozitīvie piemēri šādu cilvēku integrācijai sabiedrībā ar izglītības sistēmas starpniecību ir drīzāk izņēmums, nevis sistemātiski īstenotas valsts politikas rezultāts. Bērni ar funkcionāliem traucējumiem pārsvarā tiek izglītoti no pārējās vides nošķirtās internātskolās, un viņu iespējas iegūt nepieciešamās prasmes sekmīgi patstāvīgai dzīvei ir ierobežotas. 21.gadsimta sistēmas mērķis ir attīstīt cilvēkos ar funkcionāliem traucējumiem spēju nepārtraukti mācīties un apgūt jaunievedumus. No minētā izriet, ka tiesiskās garantijas, kas ir nodrošinātas tiesību aktos, tiek izpildītas nepietiekamā daudzumā, kam par iemeslu ir nepietiekams finanšu nodrošinājums un cilvēkresursu trūkums.

Uz šādu resursu trūkumu tika norādīts arī 2016-2017.gada Tiesībsarga biroja pētījumā „Augstākas izglītības pieejamība personām ar invaliditāti” [11]. Pētījums tika veikts ar mērķi izvērtēt ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti 24.pantā ietverto tiesību realizāciju, proti, tiesību uz izglītības izpildi, vairāk koncentrējoties tieši uz augstākas izglītības iegūvi, papildus akcentējot izglītības lielo nozīmi jebkura indivīda tiesību uz darbu realizēšanas un savas labklājības uzlabošanā. Pētījums tika balstīts uz respondentu anketēšanu. Lielākā daļa respondentu bija vecumā no 18-34 gadiem. No 446 respondentiem - 53 respondenti bija ar garīgās attīstības traucējumiem, pārējie ar citu invaliditāti [11;10]. Tātad mērķizpētes grupa bija tieši indivīdi ar speciālām vajadzībām.

Pētījumā zem jēdziena „vides pieejamība” tika analizēti jēdzieni „informatīvās vides pieejamība” un „fiziskās vides pieejamība”. „Informatīvās vides pieejamība” ir saistīta ar personas ar invaliditāti spēju izglītības iestādes interneta vietne iegūt sev nepieciešamo informāciju par izglītības iestādi, izglītības iestādes fizisko vides pieejamību un studiju programmām, kā arī personas ar invaliditāti iespēju apgūt studiju programmu, izmantojot mācību materiālus alternatīvajos veidos [11; 5]. Termins „fiziskās vides pieejamība” ietver personu ar invaliditāti iespējas iekļūt un pārvietoties pa izglītības mācību iestādes ēkām, bibliotēkām un citām saistītām telpām [11;6]. Ņemot vērā minēto, pētījuma ietvaros ar „vides pieejamības” jēdzienu tika saprastas darbības, ko ir veikušas izglītības iestādes, lai studējošiem ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem nodrošinātu pieeju izglītības iestādes sniegtajiem pakalpojumiem, identificējot un likvidējot traucējošus šķēršļus un barjeras, tādējādi nodrošinot pieeju fiziskajai un informatīvajai videi. Pētījums identificēja nepieciešamību uzsākt diskusiju par jēdziena „vides pieejamība izglītības iestādē” izpratni un arī ar šo terminu saistīto pasākumu īstenošanu, lai nodrošinātu izglītības pieejamību personām ar garīgās attīstības traucējumiem.

Ir atzīmējams, ka respondenti, kuri piedalījās pētījumā, visbiežāk norādīja, ka studēt neplāno veselības stāvokļa dēļ. Tātad daļa no personām ar invaliditāti nevarēja iegūt izglītību tieši veselības dēļ. Tāpat starp iemesliem, kas liedza iegūt izglītību, tika minēts, ka pašreizējā izglītība ir pietiekama un ka tālākā izglītība nepalīdzēs integrācijai darba tirgū. Tie respondenti, kas izvēlējušies studēt augstskolās, izvēlējās sev interesējošās programmas un profesijas, kas ir pieprasītas darba tirgū. Būtisks ir arī izglītības pieejamības finansiālais aspekts. Lai arī studēt gribošas personas deva priekšroku pilna laika studijām, jo tādā veidā mācību materiāls tika apgūts pilnīgāk. Ir atzīmējams, ka nepilna laika studijas likās pievilcīgākas respondentiem tieši no vides pieejamības aspekta.

Lielākoties šķēršļi izglītības pieejamībai bija saistīti ar nepietiekamu informatīvās vides pieejamību, t.i., netika nodrošināti studiju materiāli alternatīvajos veidos/ formātos (video, audio utt.), kas atbilstu respondenta invaliditātei, kā arī augstskolā nebija nodrošināta vides pieejamība [11;26]. Ir atzīmējams, ka respondenti necentās risināt situāciju ar izglītības iestādi, jo uzskatīja, ka paši spēs pielāgoties situācijai. Tomēr, ja respondents vērsās pie augstskolas, tikai 46% gadījumos izglītības iestāde bija novērsusi šķēršļus [11; 32]. Tādējādi izglītības iestādes visbiežāk atsakās novērst šķēršļus, aizbildinoties ar finansējuma trūkumu un to, ka šķēršļu novēršana tehniski nav iespējama. No iegūtās pieredzes, mācoties ārzemēs, izglītojamie norādīja tādus pozitīvus piemērus, ka izglītības iestādes mācību spēki izstrādāja izglītojamam individuālo programmu; tika izveidots speciāls atbalsta centrs cilvēkiem ar invaliditāti; nodrošināts speciāls aprīkojums mācību vielas apguvei un piekļuvei pie mācību telpām. Secināms, ka, kaut gan Latvijas tiesību akti ietver tiesiskās garantijas par speciālo programmu izstrādi, kvalificētā personāla nodrošināšanu un mācību iestādes vides pieejamību personām ar speciālām vajadzībām, šīs tiesiskās garantijas netiek realizētas pilnā apmērā. Jānorada, ka studēt gribošām personām ar garīgās attīstības traucējumiem, trūkst

informācijas par izglītības iestādes pieejamību personām ar invaliditāti. Tāpat trūkst informācijas internetā, nekas nav atzīmēts bukletos. Pētījumā atzīmēts, ka personas ar intelektuālā vai garīgā rakstura traucējumiem salīdzinoši mazāk izvēlas studēt augstskolās.

Papildus tiesībsargs veica mācību iestāžu monitoringu un secināja, ka personas ar garīgiem/ intelektuāliem traucējumiem augstskolu anketās kā studenti ir minēti tikai 7% gadījumos [11; 43]. Minētais var būt skaidrojams ar faktu, ka šis traucējumu veids ne vienmēr ir konstatējams bez profesionāļu palīdzības, un augstskolu administrācijai nav informācijas par studentiem ar attiecīgu traucējumu veidu. No mācību iestāžu puses tika sniegta informācija, ka mācību iestādes fiziskā vide ir pielāgota personām ar invaliditāti; notiek sadarbība ar studentu pašpārvaldēm; augstskolu dienestu viesnīcas ir atbilstošas personu ar invaliditāti vajadzībām; augstskolā ir atviegloti nosacījumi personu ar invaliditāti uzņemšanai. Ir atzīmējams, ka studenti ar invaliditāti (13%) ir aktīvāk informējuši par nepieciešamību piemērot mācību iestādes fizisko vidi, nekā par nepieciešamību pielāgot informatīvo vidi (5%) [11; 47].

Galvenokārt mācību iestāde nav veikusi fiziskās vides pielāgošanas pasākumus pēc savas iniciatīvas, tādēļ, ka mācību iestādē nestudēja personas ar invaliditāti, kurām būtu nepieciešams speciāli pielāgot vidi. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka nepieejama fiziskā vide var būt viens no iemesliem, kādēļ persona ar invaliditāti neizvēlas konkrēto mācību iestādi.

Savukārt kā galvenais iemesls informatīvās vides nepielāgošanā (40%) ir norādīts, ka mācību iestādē nestudē personas ar invaliditāti, kurām būtu nepieciešams speciāli pielāgot studiju materiālus [11;49]. Lielākoties ir norādīts, ka augstskolas personāls/studenti ir pietiekami atsaucīgi personām ar invaliditāti, līdz ar to nav nepieciešams veikt papildus informatīvās vides pielāgošanas pasākumus. Pretimnākoša attieksme pret personām ar invaliditāti ir vērtējama pozitīvi, tomēr ne vienmēr augstskolas personāls vai citi studenti ir pieejami, līdz ar to būtu nepieciešams nodrošināt personām ar invaliditāti saņemt mācību materiālus tādā formātā, kādā personas ar invaliditāti var ar tiem patstāvīgi iepazīties un apgūt nepieciešamo informāciju. Līdz ar to veidojas situācija, ka persona ar invaliditāti nedodas uz mācību iestādi, kurā ir nepieejama vide, savukārt mācību iestāde nepiemēro vidi, jo nav studentu ar invaliditāti, kuriem būtu nepieciešams pielāgot vidi.

Viens no starptautiskajiem pētījumiem par raksta tematu ir Globālais ziņojums par izglītības monitoringu 2017/2018 gg. „Atbildība izglītībā” (*Accountability in education*) [12]. Pētījums ietver vērtējumu par atskaišu nozīmi pasaules izglītības sistēmā, tādā veidā nodrošinot ANO ceturtā izvirzītā mērķa sasniegšanu stabilas izglītības nodrošināšanā – visaptverošās un taisnīgas kvalitatīvas izglītības nodrošināšana un izglītošanas iespējas atbalstīšana visiem visā dzīves garumā.

Ziņojumā secināms, ka globālo uzdevumu izpildē attiecībā uz inkluzīvo, taisnīgu un augstas kvalitātes izglītību un izglītošanu visiem visā dzīves garumā ir nepieciešami efektīvi mehānismi atskaitīšanās nodrošināšanai. Ir secināts, ka vairākās valstīs atskaišu koncepcija nav zināma, bet izglītības tiesību pārkāpšana tiek uztverta kā normāla parādība, savukārt citās valstīs atskaitīšanās kļūva par pašmērķi tā vietā, lai būtu pat izglītības uzlabošanas līdzekļi. Atskaišu sagatavošana izglītībā sākās ar valdībām, kas ir primāri atbildīgas par tiesības uz izglītību aizsardzību un realizāciju. Likumi ir efektīvi tikai tad, kad tie tiek ievēroti. Līdz ar to no valdībām tiek sagaidīts, ka tiek izveidota stabila tiesību aktu izpildes sistēma. Visas valstis ratificēja vismaz vienu starptautisko līgumu, kurā ir paredzēta tiesības uz izglītību ievērošana. Šobrīd 82% nacionālo konstitūciju ietver tiesību uz izglītību. Tomēr tikai 55% valstīs ir iespējama šīs tiesības aizsardzība tiesā, t.i., ir pieņemti likumi, kas piešķirt pilsoņiem juridiskās iespējas pārvarēt ar izglītības sistēmu saistītās problēmas. Starptautiskais pētījums identificē tiesisko garantiju nepietiekamo izpildi starptautiskajā mērogā un

uzdod valdībām uzņemties atbildību par ietverošās un taisnīgas izglītības sistēmas nodrošināšanu [12;54].

Attiecībā uz invaliditātes problēmu ir dubults uzdevums novērtēt invaliditātes izplatību iedzīvotāju vidū un ar to saistītajām problēmām izglītības iegūšanas jomā. Demogrāfiskās aptaujās un aptaujās par veselības stāvokli novērota ievērojama atšķirība invalīdu īpatsvarā iedzīvotāju vidū, kā arī ietverts dažāds vērtējums par invaliditātes ietekmi uz skolas apmeklēšanu. Skolnieki ar invaliditāti joprojām saskārās ar tādām problēmām, kā, piemēram, mobilitātes nodrošināšanas iekārtu trūkumus, ēku nepareiza projektēšana, mācību grāmatu trūkumus un neadekvāta mācību programma, tāpat ievērojama ietekme ir finanšu resursu trūkumam [12; 53].

Valstīm, kas ratificēja vienu no septiņiem ANO līgumiem, kas saistīti ar cilvēktiesību aizsardzību un ir attiecināmi uz izglītību, ir pienākums iesniegt periodiskās atskaites par pieņemtajiem pasākumiem uzņemto saistītu izpildē. Viens no šādiem līgumiem ir ANO Konvencijas par invalīdu tiesībām, kas virzīta uz inkluzīvās izglītības sistēmas attīstību visos izglītības līmeņos. Šis dokuments atbalsta invalīdu izglītošanu, kas izriet no cilvēktiesībām, un ieliek pamatus valdību atskaitīšanās nodrošināšanai tieši šajā jomā. Konvencija paredz starptautisko un nacionālo mehānismu izveidi konvencijas noteikumu izpildei un monitoringam. Valstīm ir pienākums nodrošināt datu vākšanu un ziņojumu iesniegšanu ANO komitejai par invalīdu tiesībām un to ievērošanu, tajā skaitā saistībā ar invalīdu izglītību.

Lielākā daļa no pētījumā iesaistītajām valstīm (86 valstis) norādīja uz faktu, ka konstitūcijas, likumi vai politikas satur normu par invalīdu tiesībām uz izglītību, taču tikai daži tiesību akti ietver invaliditātes definīciju. Atbilstošas starptautiskās definīcijas trūkums apgrūtina programmu izstrādi un starptautisko tiesību normu ievērošanu. Analogiski konstitūcijās, likumos vai politikās (42 valstīm) ir atsauce uz inkluzīvām tiesībām uz izglītību, kas liek domāt par tendenci atteikties no speciālām skolām par labu inkluzīvām programmām parastajās skolās. Tomēr politikas ieceres ne vienmēr tiek realizētas praksē. Valdības bieži vien izstrādā ilggadīgos stratēģiskos plānus izglītības sektoram, bet neizpilda gada operatīvos plānus, kuriem ir lielākā nozīme plānošanas un koordinācijas jautājumos [12; 4].

Ziņojumā tiek uzsvērts, ka mērķu sasniegšana un progress ir iespējams tikai kopīgiem spēkiem. Piemēram, ja nav konkrēti izstrādātu valdības plānu izglītības sfērā, dažādu partneru loma var izrādīties nenoteikta, solījumi paliks solījumu līmenī, bet izstrādātā politika nebalstīsies uz finanšu piešķiršanu. Lielākas uzmanības pievēršana tieši rezultātu sasniegšanai lika pamatus rādītāju un standartizēto instrumentu ieviešanai dažādu iesaistīto pušu darba rezultātu novērtēšanai, starp tām domājot gan valdības, pedagogu, dažādu organizāciju darba rezultātu novērtēšanu.

Pētījumā konstatēts, ka tiesību uz izglītību ievērošana ir sabiedrības un starptautisko organizāciju pienākums, tajā skaitā, panākot, lai nacionālie tiesību akti ietvertu atbildību tiesas priekšā par tiesību uz izglītību pārkāpšanu. Papildus tiek norādīts, ka liela loma pilsoņu informēšanā par atskaitēs ietvertajiem rezultātiem ir masu saziņas līdzekļiem. Masu medijiem ir iespējams novērot valdības darbu un palīdzēt pilsoņiem to novērtēt. Parlamentārās komitejas, ombudi un tiesas ir labi instrumenti horizontālās atskaitīšanās nodrošināšanai, aizstāvot sabiedrības intereses un ierobežojot valdības patvaļu [12; 44].

Valdību atskaitīšanos var veicināt uzraudzība un novērtēšana. Efektīva uzraudzība sniedz informāciju par sagaidāmiem rezultātiem, savukārt regulārās darbības ir saistītas ar datu vākšanu. Novērots, ka uzraudzības un novērtēšanas sistēmas bieži vien ir nesistemātiskās pat valstīs ar augstu ienākumu līmeni. Tiek ziņots, ka valdības arvien vairāk interesējas par datu vākšanu par izglītības panākumiem skolās un skolnieku mācību rezultātiem. Šī apkopotā informācija sniedz valsts, administratīvo iestāžu un skolu vadībai pamatu pieņemt uz faktiem balstītus

lēmumus, pie nosacījuma, ka šī informācija ir kvalitatīva un izglītības iestādes ir neatkarīgas no politiskajām interesēm. Dažas valstīs, piemēram, Vācijā, tiek sagatavots izglītības pārskats (Bildungsbericht), kā izstrāde ir paredzēta likumā kā atskaitīšanās nodrošināšana sabiedrības priekšā. Šādos pārskatos parasti tiek sniegta informācija par veiktajiem pasākumiem vai izdevumiem [12; 57].

Tomēr atskaitīšanās un informācijas vākšana izglītības iestādēm var būt problemātiska. Pat valstīm ar augstu ienākumu līmeni ir jāiegulda liels darbs, lai izvairītos no informācijas vienkāršotas interpretācijas, ņemot vērā sociāli ekonomiskos faktorus par skolām un mācību spēkiem, kā arī datus par to progresu laika gaitā. Valstis arvien vairāk ievieš progresa rādītājus, taču tie var būt pietiekami neprecīzi, un no tiem secinājumi pārāk absolutizēti. Turklāt konkurence ir viens no potenciālajiem atskaitīšanās nodrošināšanas mehānismiem. Būtība ir tāda, ka, ja vecākiem ir iespēja izvēlēties skolu saviem bērniem, skolas ir spiestas paaugstināt savu darba efektivitāti, lai piesaistītu skolniekus. Lai vecāki varētu izvēlēties, informācijai par skolām jābūt plaši pieejamai un saprotamai, un tad sāk darboties tirgus mehānismi. It īpaši tas ir attiecināms uz personām ar garīgās attīstības traucējumiem [12; 55-56].

Svarīgi partneri izglītības pieejamības nodrošināšanā ir skolotāji, kam ir jāuzņemas galvenā atbildība par skolnieku izglītību. Daudzās valstīs skolotāji saskaras ar lielu slodzi. Viņu kompleksie un daudzveidīgie uzdevumi var izvirzīt pretrunīgas prasības, kuru izpildei skolotājiem vienkārši nav laika, kas apgrūtina kontroli. Atskaitīšanās nodrošināšanas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no skolotāju uzticības šim vērtēšanas procesam. Tomēr skolotāju darba samaksa, kas balstīta uz efektivitāti, neskaidri ietekmē mācību rezultātus un tas var negatīvi ietekmēt taisnīgumu izglītībā. Turklāt tā parasti veicina konkurētspējīgu vidi, kas, pretēji mērķiem, grauj skolotāja motivāciju. Tātad ir jāpaaugstina skolotāju motivācija, tajā skaitā ar atbilstoša darba atalgojuma palīdzību [12; 63].

Nākamie partneri izglītības pieejamības un kvalitatīvas izglītības ieguves nodrošināšanā ir starptautiskās organizācijas, kuriem ir jānosaka globālie mērķi un to sasniegšanas veicināšana globālajā līmenī. Bet reģionālā līmenī situācija ir atšķirīga. Eiropas stratēģiskā programma izglītībai un sagatavošanas laikposmam līdz 2020.gadam izvirza izglītību priekšgalā kā vienu no vispārējas izaugsmes sastāvdaļām. Eiropas Savienība izmanto savas bagātīgas institucionālās struktūras, lai deleģētu daudzus uzdevumus. Eiropas Komisija savos gada pārskatos uzrauga valstu progresu, īstenojot kopīgus mērķus un kontrolē radītājus, kā arī sadarbībā ar Eiropas Padomi reizi piecos gados iesniedz ziņojumu par prioritātēm un kopīgiem uzdevumiem un izaicinājumiem, kurus visefektīvāk risināt sadarbības ceļā. Tomēr, neskatoties uz labi attīstītu institucionālo un organizatorisko struktūru, atskaitīšanās koordinācijas jautājumos ir sadrumstalota [12; 93-102].

Ka nākamo pētījumu autore izvēlējās nesen veikto OECD pētījumu „Izglītības apskats 2017: OECD rādītāji („*Education at glance 2017: OECD indicators*)”, kas apkopo OECD izvēlētos kritērijus, lai novērtētu izglītības līmeni starptautiskajā mērogā. [13] Pētījumā secināts, ka kopš 2000.gada OECD valstis un partnervalstis darbaspēks ir kļuvis izglītotāks. Mūsdienās lielākajai daļai iedzīvotāju 25-34 gadu vecuma grupā ir augstākas izglītības grāds, savukārt to jauno pieaugušo skaits, kuru izglītības līmenis, ir zemāks par vidējo, ir samazinājies. Lai gan vairāk pieaugušo sasniedz vidējās izglītības līmeni, izglītības programmas veiksmīga pabeigšana joprojām ir problemātiska un audzēkņi nevar pabeigt mācības divus gadus pēc tam, kad programmai teorētiski būtu bijis jābeidzas. Šis ir būtiski rādītājs, jo bezdarba līmenis starp tiem, kas nav pabeiguši vidējo izglītību ir 17% salīdzinājumā ar 9% bezdarba līmeni starp tiem, kas vidējo izglītību ieguvuši [13].

Pētījumā pasvītrots, ka augstākas izglītības iegūšana iespaido nākamo ienākumu līmeni. Pieaugušie, kam ir augstskolas līmeņa izglītība, gūst būtisku labumu

no saviem ieguldījumiem izglītībā. Procentuāli viņiem par 10 procentpunktiem lielāka iespējamība tikt pieņemtiem darbā un pelnīt vidēji 56% vairāk nekā pelna tie pieaugušie, kas ieguvuši tikai vidējo izglītību. Pieaugušie, kam ir augstāka izglītība, arī retāk cieš no depresijas nekā viņu mazāk izglītotie vienaudži. Šo iemeslu dēļ gados jaunu pieaugušo vidū ir arvien izteiktāka tendence turpināt izglītību, lai uzlabotu savu kvalifikāciju, nevis ienākt darba tirgū pēc tam, kad iegūta obligātā izglītība.

Turklāt pētījums norāda uz to, ka visos izglītības iegūšanas līmeņos, jo īpaši augstākajā, ir pieaugušas izglītības izmaksas. Šis radītājs tika salīdzināts ar uzņemto audzēkņu apjomiem, kas kopumā nedaudz samazinājās laikposmā no 2010. gada līdz 2014. gadam. Tāpat OECD norādīja, ka valstu izmaksas no pamata līdz augstākajai izglītībai ir acīmredzami palielinājušās, kas neatbilst vidējam IKP pieaugumam OECD valstīs laikposmā no 2010. gada līdz 2014. gadam. Proti, šajā laika laikposmā valstu izmaksas izglītībai procentuāli attiecībā pret IKP ir samazinājušās par 2%. Tāpat puse OECD valstu laikposmā no 2010. gada līdz 2014. gadam samazinājās novirzītā valsts izmaksu daļa no kopējām valstu izmaksām gan pamata, gan augstākajai izglītībai. Valsts sektors 91% no saviem līdzekļiem joprojām piešķir pamata, vidējās un pēcvidusskolas izglītībai. Un tikai 70% no visām izmaksām valsts piešķir augstākās izglītības līmenim, atstājos pārējās izmaksas uz mājsaimniecību pleciem. Tomēr kopumā laikposmā no 2010. gada līdz 2014. gadam valsts finansējuma daļa izglītības iestādēm ir saglabājusies vienmērīga visos līmeņos [13; 25].

No pētījuma izriet, ka lielākajā daļā OECD valstu pieaugušie visbiežāk iegūst augstākās izglītības grādu uzņēmējdarbībā, pārvaldē vai tiesību zinātnēs. Vidēji OECD valstīs 23% augstākas izglītības ieguvēju 25-64 gadu vecuma grupā ir ieguvuši grādu viena no šīm trijām izglītības studiju jomām, salīdzinoši ar 5% dabaszinātnes, statistikas un matemātikas jomā, 4% informācijas un komunikāciju tehnoloģiju un 17% inženierijā, ražošanas un būvniecības jomā. Augstākās izglītības iegūšanas uzsācēju vidējais dalījums ir līdzīgs, norādot uz to, ka interese par minētajām jomām ir vienmērīga šajā laika posmā. Taču izglītības līmenim paaugstinoties, pieaug interese par zinātņi, tehnoloģijām, inženieriju un matemātiku, jo ar šīm zinātnēm saistītajās nozarēs ir arī augstāks nodarbinātības līmenis, kas atspoguļo arvien vairāk uz inovācijām virzīts sabiedrības pieprasījums: informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jomas absolventi var rēķināties ar par 7 procentpunktiem augstāku nodarbinātības līmeni nekā tie absolventi, kas ieguvuši izglītību mākslas un humanitārajās zinātnēs vai sociālajās zinātnēs, žurnālistikā un ar informāciju saistītās jomās. Taču nodarbinātības līmenis ar zinātņi saistītās jomās nav vienmērīgs: dabaszinātņu, matemātikas un statistikas jomu absolventiem visticamāk bijis līdzīgs nodarbinātības līmenis kā mākslas un humanitāro zinātņu absolventiem – kas abos gadījumos ir zemāks nekā inženieriem vai informācijas komunikāciju un tehnoloģiju speciālistiem pieejamais nodarbinātības līmenis [13; 37].

Pētījumā norādīts, ka daudzas valstis atjaunoja profesionālo izglītību un apmācības programmas, jo šīs programmas izrādījās efektīvas tās audzēkņu prasmes attīstībā, kas savādāk nevarētu ieiet darba tirgū. Tajā pašā laikā citas valstis uzskata profesionālo izglītību, kā mazāk pievilcīgu iespēju nekā akadēmisko izglītību. Viens no starptautiskajiem pētījumiem par profesionālo izglītību ir Eiropas Profesionālās izglītības attīstības centra (*The European Centre for the Development of Vocational Training* – CEDEFOP) pētījums „No izglītības līdz darba dzīvei. Profesionālās izglītības un apmācības rezultāti darba tirgū” (*From education to working life. The labour market outcomes of vocational education and training*, 2012). [14] Pētījumā ir secināts, ka profesionālās izglītības absolventi ātrāk atrod darbu nekā vispārējās izglītības absolventi. Profesionālās izglītības absolventu „ieiešana” darba tirgū vienmērīgāka, t.i., laika gaitā viņi izveido stabilākas darba attiecības. Viņi ilgāk nostrādā pie viena darba devēja un mazāk laika pavada bez darba. Ir konstatēta pozitīvā saikne starp izglītību un ienākumiem no darba gaitām. Tas, ka indivīdiem ar

augstāku izglītības līmeni ir tendence iegūt labāku un augstāk apmaksātu darbu nekā indivīdiem ar zemāku izglītības līmeni, rada jautājumu, vai šie labākie darba tirgus rezultāti patiešām korelē ar izglītības līmeni un veidu, vai arī tie atspoguļo citus faktoros, kas var būt saistīti gan ar izglītības izvēli, gan ar darba tirgu [14].

Profesionālās izglītības absolventi, protams, parasti koncentrējas tehniskajās profesijās un galvenokārt vidējā līmeņa profesijās (amatniecība un ar to saistītajās nozarēs). Lai gan šīs vidējā līmeņa profesijas joprojām rada darba iespējas, vidējā termiņā sagaidāms to sarukums. Tas rada lielu izaicinājumu, un liek uzsvāru uz mūžizglītību, un darbu orientētajām mācībām kvalifikācijas paaugstināšanai un nepieciešamību iegūt kvalifikāciju profesijas saglabāšanai, kas pielāgotos mainīgajam darba tirgum [14].

Pētījuma otrā daļa tika veltīta 27 Eiropas Savienības valstu prakses apkopošanai un salīdzināšanai attiecībā uz profesionālās izglītības pieejamību. Vienai valstu grupai ir ļoti liela daļa no cilvēkiem, kuru izglītība ir vērsta uz profesionālās izglītības iegūšanu. Starp līderiem šajā grupā – Čehijas Republika, Slovākija un Austrija ar 84-85%, kas ir krietni virs vidējā līmeņa (60,3%). Citā valstu grupā ir ievērojami zemāka vidējā iedzīvotāju daļa ar izglītību, kas orientēta uz profesionālo izglītību, proti, Īrija ar 22% un Portugāle un Islande ar 25%. Atšķirības starp valstīm ir atkarīgas no vairākiem faktoriem, kas saistīti gan ar izglītības un apmācības sistēmu piedāvājumu, gan ar pieprasījumu. Ir atzīmējama arī vēstures loma šajā sadalījumā. Dažās valstīs ir ilgstošas profesionālās izglītības tradīcijas (t.i., Austrija, Vācija un Šveice), ko atbalsta iestādes un uzņēmumi, kuri uzskata, ka tas ir galvenais faktors, lai vairāk saskaņotu pieprasījumu un piedāvājumu. Šajās valstīs cilvēki ir vairāk ieinteresēti izvēlēties profesionālo izglītību un mācības, nekā cilvēki tajās valstīs, kas tradicionāli piešķir lielāku nozīmi vispārējai izglītībai, piemēram, Itālijā [14].

Secinājumi

Pēc nacionālā pētījuma izvērtēšanas secināts, ka pieejamā vide ir svarīgs faktors izglītības pieejamības nodrošināšanai personām ar garīgas attīstības traucējumiem. Vides pieejamības jēdziena izpratne nav vienota, kas norāda uz nepieciešamību ietvert šajā jēdzienā atbilstošu saturu. Ir konstatējamās vairākas izglītības iegūšanas barjeras: slikts veselības stāvoklis, grūta integrēšanās darba tirgū, finanšu trūkums. Viens no būtiskākajiem aspektiem, kas ierobežo izglītības pieejamību, ir informācijas trūkums par mācību iestādi, tās nodrošinājumu ar nepieciešamiem materiāliem un pieejamam telpām. Tomēr kopumā pēc studentu un mācību iestāžu monitoringa secināts, ka sadarbība audzēkņu un mācību iestādes starpā ir konstatējama, kaut gan ne vienmēr mācību iestādes vēlas novērst kādus šķēršļus, vai arī ne vienmēr audzēkņi ziņo par savām vajadzībām. Tādējādi veidojas situācija, ka persona ar invaliditāti nedodas uz mācību iestādi, kura ir nepieejamā vide, savukārt mācību iestāde nepiemēro vidi, jo nav studentu ar invaliditāti, kuriem būtu nepieciešams pielāgot vidi.

Starptautiskajos pētījumos secināts, ka globālo uzdevumu izpilde ir atkarīga no dažādu partneru iesaistīšanās. Tiek dota priekšroka inkluzīvajai izglītībai, tādā veidā veicinot taisnīgu un augstas kvalitātes izglītību un izglītošanu visiem dzīves garumā. Līdz ar to ir nepieciešami efektīvi mehānismi atskaitīšanās nodrošināšanai. Ir secināts, ka vairākas valstis ir atšķirīga koncepcija atskaitīšanās sistēmas organizēšanai, bet izglītības tiesību pārkāpšana tiek uztverta kā normāla parādība. Savukārt citas valstīs atskaitīšanās kļūva par pašmērķi tā vietā, lai būtu par izglītības uzlabošanas līdzekli. Ir secināts, ka atskaitīšanās nodrošināšanas politika uzliek atbildību par tiesības uz kvalitatīvas izglītības nodrošināšanu un izglītības pieejamību uz valdībām, skolām un skolotājiem. Bet izglītība ir kolektīvā sociālās darbības joma, līdz ar to lielā nozīme ir arī vecākiem un skolniekiem. Vecāki ir atbildīgi ne tikai par labvēlīgas ģimenes vides radīšanu, bet arī par skolas apmeklējumiem, bērnu cītību un uzvedību.

No OECD veiktā pētījuma „Izglītības pārskats 2017” secināts, ka kopumā iedzīvotāji kļuva izglītotāki. Cilvēki vēlas un cenšas izglīties, ienākt darba tirgū ar atbilstošu izglītību, tomēr ne uzreiz pēc obligātās izglītības iegūšanas, bet pēc augstākas izglītības iegūšanas. Pat apstākļos, kad izglītības izmaksas pieaug ar katru gadu.

Saistībā ar profesionālo izglītību jānorāda, ka vecāku izglītošanās un orientācija (profesionālā vai vispārējā izglītība) ietekmē jauniešus, izvēloties profesionālo vai vispārējo izglītību. Ir konstatējama pozitīvā saikne starp izglītību un ienākumiem no darba gaitām. Tas, ka indivīdiem ar augstāku izglītības līmeni ir tendence iegūt labāku un augstāk apmaksātu darbu nekā indivīdiem ar zemāku izglītības līmeni, rada jautājumu, vai šie labākie darba tirgus rezultāti patiešām korelē ar izglītības līmeni un veidu, vai arī tie atspoguļo citus faktorus, kas var būt saistīti gan ar izglītības izvēli, gan ar darba tirgu. Profesionālās izglītības absolventi ātrāk atrod darbu nekā vispārējās izglītības absolventi. Profesionālās izglītības absolventu „ieiešana” darba tirgū vienmērīgāka, t.i., laika gaitā viņi izveido stabilākas darba attiecības.

Raksta nobeigumā ir atzīmējams, ka izglītības kvalitāte, pieejamība un saturs visās vecuma grupās un katram indivīdam ir valsts ilggadīgās attīstības iespēja un priekšnoteikums, lai cilvēkkapitāla vērtība palielinātos. Ir atzīts, ka „Vienlaikus ar specifisku kompetenču un kvalitātes uzkrāšanu, kas nosaka cilvēka spējas iekļauties darba tirgū un veidot veiksmīgu profesionālu karjeru, izglītība ir arī cilvēka talantu, emocionālās un sociālās inteliģences un personības attīstības process.” [15]. Tāad izglītības pieejamības tiesiskās garantijas personām ar garīgās attīstības traucējumiem ir atkarīgas ne tikai no to regulējuma tiesību aktos, bet arī no kvalitatīvas realizācijas, kur kā palīgīdzekļi ir atbilstošas politikas veidošana valsts līmenī, stratēģiju izstrāde un pētījumu veikšana, kuru rezultāti identificē problēmas un rosina diskusijas.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>
2. ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Pieejams: <http://humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm>
3. Eiropas Padomes Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmais protokols. Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas2/>
4. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1630>
5. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Pieejams: www.likumi.lv
6. Tiesības uz izglītību. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-izglitiba>
7. Izglītības likums: LR likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>
8. Vispārējās izglītības likums: LR likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=20243>
9. Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu nodrošinājumu atbilstoši izglītojamo speciālajām vajadzībām: MK noteikumi. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=252163>
10. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam. Pieejams: http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/LV2030/Latvija_2030.pdf
11. Tiesībsarga biroja pētījumu Augstākas izglītības pieejamība personām ar invaliditāti. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/petijums_par_augstskolu_pieejamibu_2017_1510_305919.pdf
12. Globālais ziņojums par izglītības monitoringu 2017/2018 gg. „Atbildība izglītībā” (Accountability in education) Pieejams: <http://en.unesco.org/gem-report/report/2017/accountability-education>
13. OECD pētījums „Izglītības apskats 2017: OECD radītāji („Education at a glance 2017: OECD indicators”). Pieejams: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>

14. From education to working life. The labour market outcomes of vocational education and training, 2012. Pieejams: www.cedefop.europa.eu/files/3063_en.pdf
15. Pomere un citi. Pētījums, kas atklāj problēmas cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanai sabiedrībā (2007). Vientuļo vecāku, kuri audzina bērnus invalīdus, iespējas iekļauties darba tirgū un nepieciešamais atbalsts viņu sociālajai iekļaušanai. Rīga: SIA „LABA”.

References

1. Universal Declaration of Human Rights. Available: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija>
2. The UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Available: <http://humanrights.lv/doc/vispaar/pptpakc.htm>
3. First Protocol to the Council of Europe's Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Available: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas2/>
4. The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Available: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1630>
5. Satversme of the Republic of Latvia: Law of the Republic of Latvia. Available: www.likumi.lv
6. The right to education. Available: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-izglitiba>
7. Education Law: Law of the Republic of Latvia. Available: <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>
8. General Education Law: Law of the Republic of Latvia. Available: <https://likumi.lv/doc.php?id=20243>
9. Regulations on the provision of institutions of general basic education and general secondary education according to the special needs of learners: the Regulations of Cabinet of Ministers. Available: <https://likumi.lv/doc.php?id=252163>
10. Latvian Sustainable Development Strategy till 2030. Available: http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/LV2030/Latvija_2030.pdf
11. The Ombudsman's Office Study on Access to Higher Education for People with Disabilities. Available: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/petijums_par_augstskolu_pieejamibu_2017_1510_305919.pdf
12. Accountability in education 2017/2018. Available: <http://en.unesco.org/gem-report/report/2017/accountability-education>
13. Education at a glance 2017: OECD indicators. Available: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm>
14. From education to working life. The labour market outcomes of vocational education and training, 2012. Available: www.cedefop.europa.eu/files/3063_en.pdf
15. Pomere and others. A study that reveals the problems of inclusion of people with functional disorders in society (2007). The opportunities for lonely parents who raise disabled children to enter the labor market and the necessity to support their social inclusion. Rīga: SIA „LABA”.